

Yrizarren dialektologia ekarpena

Pedro Yrizar jaunak bi tomo handitan argitaratu berri duen *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* deritzan lanak aldi berri bat idazteko gure hizkuntzaren ikerketan, bereziki dialektologia arloan. Joan zen mendearan Erdian L.L. Bonaparte printzeak egin zituen lanen ondoren ez da ezagutu inolako ekarpenik euskalkieri buruz.

Bonaparte Londresen 1869. urtean argitaratu zituen *La verbe vasque en tableaux* eta *Carte des sept provinces basques montrant la delimitation actuelle de l'ouscara et sa division en dialectes, sous dialectes et variétés* lanekin jarri zituen euskalki mugen oinarriak. Egi esan, Axularrek Gero (1643) liburuan hitzazurrean eta Larramendik *El imposible vencido* (1729) eta *Corografía* (1757) liburuetan alpatuak zituzten berizuntzarik nagusienak, baina horiek zehaztasunaz mugatzen Bonaparte printzeari zor zaito. Honek salikatu zituen zortzi euskalkiak eta horien inguruko hogei ta bat aldaerak, geozitiko hizkuntzalari guziek onartuak. Horietan mugatzen du Yrizarrek ere bere lana, lehen tomoaren 101 orrialdean aurkituko dugenez Bonaparteren taula adierazteaz.

Lehen tomoan, lan orokorren gertakitzuen, alde zurretik erabili zituen prestakuntzakoak ohar berrituz biltzen ditu, gehienak aldiakari espezializatuetan argitaratuak 1947. urtetik honantz, eta guti batzuk inolaz argitaratu gabeak. Hala eskatzen bat zion laningizta beraren bide idekitzeak, ahalik sakonean buruzteko, zenbait pertsonaren oharrek eta gehigarriak jasoz bere ikintza hobetu. Bilatu zituen oharrek hainzait harturik bere mapak berritze zehatza egin ahal izan zuen.

Lehen sei lanak, aditz laguntzailearen erakuntza eta euskararen euskaldia eta hauen aldaerak, hizkuntzaren azterketaz, atlas baterako aditz galdetara, euskalkiak eta aldaeren hizkuntz-demografia estadios, R.S.B. Amigos del País-en *Boletín* (1947-1973) argitaratuak. Euskalkiak eta aldaera, galdutako diren euskalkiak eta laster galtzeko zorian daudenak ere mende oso baten bilakadaz, lehenago Urkixo Mintegiaren *Anuario*-an argitaratua (1973). Lan guzikiok esan bezala, zuzenketaz eta gehigarri osatuak datoz. Horretaz gainera, Uhlenbeck, Lafón, Gavel eta Irigaray jaunek egin zituzten artikulak eta gutunak ere eraskin gisa biltzen ditu, gairako berari dagokion leku berezian ezarrit.

"Aditza euskalki guztietan. Arloaren adieraztea", auskaraz idatzita datorren bakarra, lehen Euskaltzaindiaren *Euskera* (1975) aldizkarian argitaratua izan zena. Eta, azkenak adieraztearen bilerak, euskalki bakoitzean eta aldaeretan duen adierazpenak, *Lekuona'tar Manuel* jaunaren omenezko idazki-bilduman argitaratua (1977).

Lan horiek osatzen duten lehen tomoa, herrialde bakoitzean eta tokian tokiz erabiltzen diren aditz formak finkatuz; bigarrenean azalduko zuen lan zehatzagoaren oinarri dena.

Bigarren tomoaren egitura bere 11 orrialdean agertzen den 21 flexio-dun taula orokorren oinarritzen da. Hemeretzigarren orrialdeetik ehun eta hamarera bitartean dakar hogeiabi aldaera horien bilakaera, beste hainbeste mapakin. Ondoren argi eta garbi, egileak hain egoki erakusten duen zientifikotasunaz oharrez eta iurririk argitasunak ematen.

Zortzi euskalkiak elkarren artean dituzten eraginak interferentziak eta horietatik datozten aldaereri buruzko oharrez aberats datu, edonorekio ongi ulertzeko bezala.

Fonetikakob aburuarak ere ez dira falta. Eta, bukatzeko, zenbait aditz erabilera desegoki edo era okerretarako aipatzen ditu.

Yrizarrek urte askotan jardunaz burutu duen iker lana, zentzu didaktiko eman da, kontsulta liburu bezala jantzita, tomo bakoitzak berakink dakarrela pertsona izen, leku izen eta mapen aurkibideak obraren erabilera bizkortzeko eraz.

Garrantzi handidin lana benetan aurreantzean euskalki hizkuntzaz eta bereziki euskalki zerbitu jakin nahi dutenentzat eskutuan behar beharrezkoa, naiz kontsultarako edo naiz ikerketa berritan sakontzeko. L.L. Bonaparte printzeagandik gure egunotari ezta inolako lan sakonik ezagutu, eta usie dugu, euskalki, geroko urteetan ez ezik geroko balau-naldietan ere beharrezkoa izango zaitela gure hizkuntzaz arduratzen direnei.

Zorionak Pedro Yrizar jaunari, baina baita ere holaiko lan bat hain txukun argitaratzea posible egin duen Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probitzialari.

Juan SAN MARTIN

Con la publicación de la obra *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* de Pedro de Yrizar, se abre una nueva etapa a la investigación lingüística vasca, muy particularmente a la dialectología de la misma.

Ello nos renueva el admirable recuerdo del Príncipe Luis Luciano

Bonaparte que, con la publicación de sus mapas y cuadros verbales, estableció las bases de las variedades dialectales y sus delimitaciones territoriales, editados en Londres el año de 1869. Clasificación que sigue vigente en nuestros días y que Yrizar nos viene a actualizar con abundante información sobre las variedades e interferencias.

Esta obra se presenta en dos voluminosos tomos. En el primero presenta el autor su plan de trabajo y un cuadro descriptivo de la obra de Bonaparte, sobre el que desarrolla diversas precisiones. A continuación recoge los trabajos preparatorios, que previamente fue dando a luz, desde 1947, en revistas especializadas, por exigencias propias de un trabajo de su índole. Ellos le sirvieron para abrirse camino al tiempo que recoge impresiones, advertencias y adiciones de personas versadas en lingüística vasca. Los numerosos datos que consiguió reunir, le permitieron rehacer sus mapas en forma más completa. Pues cada forma verbal lleva consigo su mapa.

Y en varios capítulos describe los trabajos sobre formación y desarrollo del verbo añadiendo los dialectos y variedades, la exploración lingüística, cuestionario de formas verbales para un atlas lingüístico, los dialectos y variedades con un estudio lingüístico-demográfico en uno de los capítulos incluye las variedades desaparecidas y las amenazadas a extinguirse con su evolución en el transcurso de un siglo; el verbo en todos los dialectos, con exposición por áreas —es el único capítulo escrito en vascuence—, y por último la alocución en el verbo, con su expres-

Añana gesaltza, Arabako hiririk zaharrena?

Bederatzi urte nituen Añana Gesaltzara lehen aldiz iritsi nintzela. Eta, gehienetan gertatzen den bezala, auroaren lehialatilik bakarrik ezagutu ahal izan nuen herria, helburia beste bat baitzenuten eta, beraz, ezin genezakeen Gesaltzan astirik "alperrik gal". Geozitko, hogeiabi urtean, laupabost bider egon naiz herri hartan, bere kale eta txokoetatik ibil ahal izan naizelarik.

Gesaltza herri zahar bat da. Bere etxeetako ormei gizalziek utzitako zapore berezia darie. Laster seritzen da galdura: noiztik dator herri honen izana?, noiz izan zen toki hau lehen aldiz populatua? Egia esateko, ezin dakioke ziurtasunaz erantzun, daturik ez baitzuegu heldu. Dena dela, Arabako lehen herria, zaharrena, dela esan daitekeela dirudi. Maritxalar eta Manrikeren "Historia de los Fueros" liburuan Nafarroako Alfonso I. Ingoak 1.126.ºan Gesaltza hiri bihurtu zuela jantzen da. Foru honen bidez hiri berrira zetozten guzitei eskubide berezirik eskaintzen ziztaten.

Hala ere, bñ da herri honen gaineko lehenagoko aipamenik. Hain zuzen ere, Kukulako Domemilargakoa Monasterioan gordetzen diren idazkitan 942.ºan Sarracino Gutierrez anaiek zenbait gatz-larrain monastegiko abadeari saldu ziotela irakur daiteke. Historiegiele batuzek ditenez, gaurko Gesaltza hau Tolomeok aipatzen duen II.ºn. mendeko austrigoie leinuaren Salionca liteke. 1.140.ºan, Gaztelako Alfonso VII.ªnak Nafarroako erregiak emandako forua konfirmatu zuen. Foru horretan bi biztanle mota beretzten da: Oñako 'San Salvador', Kukulako Domemil-

liaga eta Silosko Santo Domingo monastegiko abadean menpean bizi zirenak eta erregeren agintza zuzen bete behar zutenak. Bere Foru bereziak askatasunik emanen zion Gesaltzari, biztanleen bizimodua antolatua ahal izateko lain. 1.460.ºko Otsailaren 17.ºan Añana Gesaltza Arabako herrialdera pasatzen da, egun hartan hiriko prokuradore zen Lope Sáez de Ateigak firmaturiko idazkiaren bitartez.

Lortutako itaunari esker, Gesaltzari zenbait eskubide eskaintzen ziztatalan, Arabako beste hirietik ez zutenak. Esaterako eta datu guzti hasek Joakin Jiménez lagunari zor dikiotik ez zuten Batzar Nagusietara prokuratortik bialdu behar baina Batzarrean erabiltzeko gaien herri ahalik eta agudoen eman behar ziztalen Gesaltzari, ez zuten gesaltzarek gerratezara soldadurik bidali behar eta proiektuak gasti bereziak arintzeko ez zuten diru-zerigari ordaindu behar.

Zer esanek ez, Gesaltzak ospirik lortu badu hori gatzak eman dio, herriari bere emantzen den produkturik adierazgarriena. Den errekarik garrantzitsuenen Maera izenekoa da, bere urek duen gazitasunak lurrunketaren bidezko produktioa uzten duenarik. Jakina, Gesaltzara iristen duelaen bidaiarira gehien hartitzen duena bertan darakuskeen gatz-larrairen pilota da. Mendixka magalean mailatan jarririk larrain hasek gesaltzarean diriturria adierazi dute urteetan zehar. Becerro de Bengoa guzandako mendean zion bezala, "mend berdeetan zabaluriko marmol zurziko harrobi zugarria ematen

du Gesaltzak" edota "...terrekoak egindako tolesdura batetan ezkutatutako hiri; hainbat mailatan bilturiko kaleetak, ezbehar haundiko egun batean urpean gelditu direnak, teitlatuz ezerezatuz; eta sapaik aintzira bikturuz; ermarkik gabe baina eta lehioteko egituraz; zoladunarik gabe baina ormen arrostroa zoluan..."

Orairi erate earamandako produktioerak ezin zuten gaurrenguz metodoiek lehiaketarik egin. Aintzintatik datorren sistema berbera erabili dute larrainetan. "Añana Gesaltza Ibarreko Oñardekoen Elkarte" osatzen duen guziti. 1.869.ºko Ekainaren 16.ºko legea ezaguarazi arte gatzarra erre-hazteak kontrolatzen zuten eta honek hainbat erabaki bitxi ekarri dio herriari hasieraren aldeitik nahiz Arabako Batzar Nagusietatik. Gesaltzako produktio era aldatu behar izan dute gatzarra aprobetxatuz jarrirau ahal izateko. Arabako foru administratik egituraren kuadrilla bateko, zazpigarrena, burua da Gesaltza, Valdegobiako Añariartean sartuta dagoelarik.

Ba da herri honetik erakarpenik bere izena proiektara osoan zabaldu zutenak. Santa Maria de Villacoene da bertako eliza nagusia. Eraikuntza bikaina, erdiko barneluzegoren ganga gotikoa eta alboetako kuperak barrokoak diraelarik. Aldare nagusia Berpizkunde garaikoa da, Villaconesko Andre Mariaren irudia erromani-ko bat darakusalarik. Ebangelio eta Epistolatan agertzen diren iduztiko estilo desberdinetakoak dira. Aintzinan beste parrokia bat herriko lekurik gaiten zuten zegoen eraitia, gure frontoiak egin zen toki berean. Napoleonen

para el año 842 de Añana en un inventario de venta de una finca de esa localidad, en aquella fecha ya se nombraban a los historiadores, en el siglo II.º de la historia de la lengua vasca. No es una corpora a su vez, tomes una serie de datos que han sido reducidos por la Real Academia de la Lengua vasca. Este estudio es un estudio de la fonología de esta localidad. La fonología es un estudio de los sonidos y su articulación. En este estudio se han analizado los sonidos y su articulación en los dialectos de la zona. Este estudio es un estudio de la fonología de esta localidad. La fonología es un estudio de los sonidos y su articulación. En este estudio se han analizado los sonidos y su articulación en los dialectos de la zona.

Becerro de Bengoa guzandako mendean zion bezala, "mend berdeetan zabaluriko marmol zurziko harrobi zugarria ematen

Salinas de Añana es la villa que recibió este título antes que ninguna otra alavesa. Según Marichalar y Manrique en su "Historia de los Fueros", Alfonso I de Navarra concedió en 1126 por el privilegio, confirmado en 1140 por el rey castellano Alfonso VII. No obstante, ya

Jose Mari

VELEZ DE MENDIZABAL